

Рада Смедовска-Тонева

В какво се превръщат службите

Националната сигурност – в подкрепа на обществото или на политическите интереси?

Когато българският парламент гласува закона за Държавна агенция "Национална сигурност", на нея се възлагаха големи надежди за справяне с организираната престъпност и корупцията. Но преди още да има някаква стойностна реализация, агенцията се забърка в редица афери, които нямат нищо общо с дейността ѝ. След почти година ефективността на тази служба изобщо не е ясна, нито пък резултатите от нейната дейност - като например колко наказателни производства са образувани по данни на ДАНС, колко боса на мафията са разследвани. За сметка на това обществото слуша и вижда само перманентни скандали за "опасни" сайтове, подслушвани депутати, журналисти и театрални арести. Намесата на политически интереси в работата на ДАНС може да доведе до по-сериозни институционални трусове, след което тя трудно би се измъкнала невредима. И това не е само български патент. Буквално на другия край на света - в Южноафриканската република (ЮАР) точно службата, аналог на българската ДАНС - южноафриканската Дирекция за специални операции (ДСО), предизвика политически трус и оставката на президента Табо Мбеки.

Фотограф: Shutterstock

ДСО, наричана още "Скорпионите", е създадена през 2001 г. като специализирано разследващо звено към Националната прокуратура. Идеята за създаването на специална служба за борба с организираната престъпност е лансирана през 1999 г. от тогавашния президент Табо Мбеки. Тъй като визията за подобен орган не е предхождана от обществен дебат, възникват съмнения, че ДСО ще се превърне в елитна частна полицейска сила" на Мбеки. Основният фактор, който мотивира лансирането на ДСО, е общественото недоверие и недоволство по отношение на неспособността на институциите да се справят с южноафриканската мафия и лошата координация между разследващите полицейски органи. Това вероятно е една от причините тя да заработи, преди дори да е законодателно регламентирана - необходимите нормативни промени се осъществяват едва през януари 2001 г.

През годините, в които функционира, ДСО многократно успява да докаже своята ефективност по отношение на борбата с организираната престъпност. Вероятните причини за това са основно две: следователските и прокурорските действия са обединени в една правоприлагаща структура, което съществено повишава сътрудничеството между следователи и прокурори още в най-ранна фаза на разследването и политическата, институционалната и оперативната независимост на ДСО ѝ позволяват да предприеме редица разследвания за корупция, които при други условия няма да са възможни.

През изминалата година обаче изненадващо започва да се говори за закриването на ДСО и през май 2008 г. е изработен законопроект, който предвижда нейното разпускане и преминаването на част от служителите ѝ към Южноафриканската полицейска служба. Реформата се оценява единствено като политически ход, целящ нарочното отстраняване на ДСО от правораздавателната сцена и заличаване на независимостта при изпълнение на нейните действия.

Произходът на това политическо решение трябва да се търси назад през годините. Още през 2001 г. ДСО

започва разследване за корупция на сделка за крупна доставка на оръжие на стойност няколко милиарда южноафрикански рандове, сключена през 1999 г. от южноафриканското правителство. През юли 2003 г. се оказва, че тогавашният вицепрезидент на Южна Африка Джейкъб Зума е заподозрян по това дело. През август 2003 г. националният прокурор съобщава, че въпреки наличието на ясни улики срещу вицепрезидента прокуратурата няма да образува наказателно производство. Делото срещу Шабир Шайк, бизнесменът по сделката с оръжие, обвинен в отношения на корупция със Зума, обаче продължава. Година по-късно Шабир Шайк е осъден и скоро след това президентът Мбеки съобщава, че вицепрезидент Джейкъб Зума ще бъде освободен от държавните си задължения поради връзката му с Шайк съгласно констатациите в съдебното решение. Това решение предизвиква сериозни критики срещу правораздаването, но ДСО и прокуратурата са заподозрени, че са използвани като инструмент на президента с цел политическото дискредитиране на дългогодишния му съперник Зума.

Разследванията срещу високопоставени политически фигури и агресивната медийна стратегия на скорпионите провокират негативни реакции сред политическата общност, поради което на 1 април 2005 г. президентът Мбеки назначава специална комисия, ръководена от съдията Сиси Кампепе, която да преразгледа мандата и положението на ДСО. В нейния доклад, публикуван през 2006 г., изрично се споменава, че необходимостта от съществуването на дирекцията е също толкова валидна, колкото и в началото на нейното създаване. Комисията препоръчва обаче ДСО да остане в рамките на прокуратурата, като политическият контрол и отговорността за полицейския компонент на ДСО бъдат поверени на министъра на сигурността и безопасността. С гласуване кабинетът приема препоръките.

През юли 2007 г. политическият ръководител на Африканския национален конгрес (управляващата партия) Джеф Радебе заявява, че ДСО трябва да премине под контрола на южноафриканските полицейски служби въпреки противоположните заключения на Комисията "Кампепе", публикувани почти година по-рано. Изтъкнати са две причини: необходимостта от привеждане на законодателството относно ДСО в съответствие с конституцията и укрепване на наказателната правораздавателна система чрез изграждането на единна полицейска служба под ръководството на Министерството на сигурността и безопасността. Въпросът за конституционността на ДСО и принадлежността ѝ към прокуратурата се повдига, тъй като южноафриканската конституция повелява, че може да има само една разследваща полицейска служба. Комисията Кампепе обаче отбелязва, че съобразно тълкувателно решение на Конституционния съд от 2002 г. тази разпоредба не забранява създаването на допълнителни и помощни правоприлагащи структури. Това на практика обезличава основната изтъкната от АНК причина за предприетите промени. Тогавашно изниква въпросът дали реформата не е продиктувана от факта, че през октомври 2006 г. в пресата излизат репортажи, че ДСО разследва обвинения срещу националния комисар на полицията и други висши полицейски служители и че комисарят е тясно свързан с ръководител на голямо обединение за контрабанда. Предриетите от изпълнителната власт промени относно закриването на ДСО предизвикват сериозни обществени реакции. Казусът достига дори Конституционния съд.

Анализатори излизат с твърдения, че ДСО се превръща в политически инструмент, насочен основно срещу управляващата партия. Опозиционните структури виждат в предприетите промени единствено стремеж АНК да предпази членовете си от евентуални обвинения и разследвания за корупция. Лидерът на Демократически алианс (Hellen Zille) заявява, че шест от членовете на Изпълнителния комитет на АНК са обект на наказателно преследване, като двама от тях са разследвани от ДСО. Кулминацията на политическия спор достига своя връх на 23 септември 2008 г., когато парламентът приема оставката на президента Мбеки. Тя идва в резултат на решение на изпълнителния орган на АНК, който обявява решението си за отстраняване на Мбеки заради обвинения, че е заговорничил срещу Зума и е изиграл роля в предявяването на обвинение в корупция срещу него.

Очевидно е, че Африка не е Европа. Но аналогията между Южна Африка и България се налага поради видимо сходните обстоятелства за работа и политическата атмосфера, в която работят подобни специални служби. И когато под претекста за национална сигурност и борба с корупцията те се използват за разчистване на политически сметки.